

Citation:

G.H.M. Delprat, Levensbericht I.A. Nijhoff, in:
Jaarboek, 1864, Amsterdam, pp. 104-123

LEVENSBERIGT

VAN

Mr. I. A. NIJHOFF.

DOOR

G. H. M. DELPRAT,

Rustend Lid der Letterkundige Afdeling *).

Niemand onzer, mijne heeren, zal ontkennen, dat de letterkundige werkzaamheid van de Nederlanders in den regel over een betrekkelijk slechts beperkt vermogen van mededeeling beschikken mag. De gemeenmaking van hunne geestvoorbrenghselen is, in den tegenwoordigen stand der Europesche beschaving, gebonden aan de kracht van een niet zeer v6r reikend voertuig, onze taal; bij enkele naburen weinig geacht, bij de meeste terug gestooten. Daarbij op onzen bodem geen eigenlijk gezegd middenpunt van beschaving: geen hoofdzetel van wetenschap, door uiterlijk glansrijk vertoon den vreemdeling uitlokkend tot kennismeming; met vooruitzicht voor den inlander op belangrijke stoffelijke aanmoediging, of eerbetoon. Diepgaande wetenschap geldt hier niet, gelijk elders, voor winstgevend middel van bestaan.

Deze toestand, wekt hij reden tot regtmatig beklag? Ontstaat daaruit een betreurenswaardig beletsel tegen toenemende beoefening van degelijke kennis in Nederland? Zijn andere volken te benijden wegens overvloedig bezit van meer werkzame middelen tot aanvuring van wetenschappelijken ijver? Met andere woorden: de gehalte van letterkundig produkt lijdt zij onver-

*) Voorgedragen in de Gewone Vergadering der Letterkundige Afdeling van 12 September 1864.

mijdelijk schade uit gemis van de beschrevene of andersoortige aanmoediging, inwendige aandrift van buiten toegebracht? Men sta mij toe dit te betwijfelen, en integendeel enkele heilzame gevolgen toe te kennen aan den zoo even aangeduiden schijnbaar bekrompen toestand, eigen aan de beweging van het gemeenebest der letteren onder ons. Zin voor zuiver wetenschappelijk onderzoek ontvangt toch geen verhooging door uitzigt op stoffelijke gevolgen. Ruim en vrij is de gezigtskring van hem, die in zijn lust tot onderzoek, in zijne liefde voor waarheid, alle nevenbedoelingen afwijst. Op verhevener standpunt dan anderen geplaatst, kan hij zijne nasporingen voortzetten zonder verplicht toegeven aan het oordeel van vermogende kunstregters, of begunstigers; en zoo welgemeende liefde voor het vak, dat hij zich ter bearbeiding uitkoos, hem bezielt, dan stelt gemis van zichtbaar voordeel zijne werkzaamheid aan geene verlamming bloot.

Het bevreemde U niet, mijne heeren, dat ik met deze opmerking het levensbericht aanvang van ons overleden medelid Dr. ISAAC ANNE NIJHOFF. Bij hem toch vinden de aangewezen beschouwingen, zoo ik mij niet geheel bedrieg, voor een goed deel hare bevestiging, althans eene toepassing, die mij bewoog, om gehoor gevende aan den wensch van de naaste betrekkingen des afgestorvenen, zoowel als aan den vriendelijken aandrang van geachte medeleden, U te verzoeken eenige oogenblikken van toegevende aandacht te willen afzonderen tot het aanhooren van eene beknopte voordragt omtrent hetgeen NIJHOFF *was en werkte*. Verwacht evenwel van mij geene poging, om tot mededinger op te treden van den schranderen spreker, uit wiens mond wij onlangs hier ter plaats zulk eene uitstekende schets van BAKE's leven en werken mogten hooren. De vermelding van geheel ongelijksoortige verdiensten, tot wier voorstelling ik mij geroepen vind, vermindert in mij de vrees van eene, voor mijn gevoel althans, zeer bedenkelijke vergelijking. Misschien zult gij den spreker dank weten, dat hij door eene hulde, hoe onvolkomen ook, maar door eenvoudigen vorm het kenmerk dragende van den man dien zij betreft, van de Akademie de blaam wil pogen af te weren van laakbaar stilzwijgen, of van

onverschilligheid jegens de nagedachtenis van een geacht medelid.

ISAAC ANNE NIJHOFF werd te Arnhem geboren in het jaar, door velen begroet als aanvang van een heuchelijk tijdperk van vrij geworden volksleven, door anderen verafschuwd, vooral in genoemde landstreek, als het doodjaar van 'slands onafhankelijk bestaan, verondersteld onvermijdelijk treurig gevolg van deelgenootschap aan de gruwelen der Fransche omwenteling. NIJHOFF zag het levenslicht den 26sten Julij 1795; alzoo weinige dagen na de wijdluftige aankondiging, waarbij de tegenwoordigers des volks in Gelderland hunne medeburgers plegtig oproepen tot teekenen van vreugde, blijdschap en dankbaarheid wegens herkregen vrijheid en vrede. Vreugde en blijdschap, voorzeker in vele opzichten ijdele klanken, woorden aanduidende een destijds bloot denkbeeldigen toestand; en toch de daaruit voortvloeiende gesprekken van den dag, de daaraan verbonden staat van spanning, onrust en angstige verwachting, waarin niet slechts in het openbaar leven, maar tot in huiselijken kring, naar eigen herinnering van den tegenwoordigen spreker, gedurende vele daarop volgende jaren, de gemoederen gebragt werden, dwongen het jeugdig brein toen reeds, bewust of onbewust, klanken op te vangen, of onderwerpen te hooren bespreken over staatkunde, volksgeschiedenis en algemeen regt, waaruit bij velen de kiem werd geboren van meerdere latere, indedaad vruchtdragende, belangstelling in voorvaderlijke regten en lotverwisselingen. Welke de vroege invloed daarvan op den jeugdigen knaap geweest zij, vermoeden, maar weten wij niet. Hij zelf was gewoon in hooger mate als gunstige aanleiding tot geestontwikkeling in kindschen leeftijd een togt te stellen, in vroege jeugd door België afgelegd, onder toezigt van een paar aanverwanten. De indrukken toen opgevangen lieten diepe sporen na, dieper, dan men gewoonlijk in den voor schoonheidsgevoel onontwikkelden eersten leeftijd regt heeft te verwachten. Van de treffende natuurtooneelen, hem dáár aangeboden, behield hij tot in latere jaren levendige herinnering. Zij leide welligt den grond tot de vatbaarheid voor natuurgenot, die hem onderscheidde, en tot zijne gehechtheid aan den in dergelijk genot

overrijken Gelderschen geboortegrond. Als doorgrijpender middel tot gunstige geestontwikkeling zal wel vooral de medehulp mogen gelden van de bekwamen opvoeder, aan welken de ouders gelegenheid vonden de taak van het onderwijs van den jeugdigen knaap op te dragen. Hoogstgelukkig was de keuze. Zij hadden zich daartoe gewend tot den man, dien ik het ook mij immer tot voorregt zal achten gekend te hebben in zijne waarde als opvoeder en volksleeraar, den schranderer NIKOLAAS LOBRY, een Geldersman van geboorte, tijdens het verblijf van NIJHOFF ten zijnen huize, godsdienstleeraar eerst te Gorinchem, later te Leeuwarden. LOBRY, gewezen leerling te Zutphen, zijne vaderstad, van MARTINET, later te Utrecht van J. F. HENNERT, geestverwant van den Goudaschen J. H. KROM, naauwbevriend met RHIJNVIS FEITH, met L. F. SERRURIER, OCKERSE en H. H. DONCKER CURTIUS, behoorde onder de merkwaardige vaderlandsche vrijzinnigen uit het laatst der vorige en het begin van de tegenwoordige eeuw. Van een vast, naauwgezet karakter, vol licht en warmte, vond de ietwat sentimentele, daarbij humoristische, rigting van zijne eeuw, den bloeitijd van MATTHIAS CLAUDIUS onder de Duitschers, van R. FEITH onder de onzen, in LOBRY een bewonderaar of voorstander, maar toch een voorstander, dien naauwgezette waarheidsliefde wist te beveiligen tegen het meestdreigend gevaar die rigting eigen, om bij gewigtige vraagstukken aan zeker onbestemd schoonheidsgevoel beslissend gezag toe te kennen, en alzoo op het voetspoor van velen uit vroegeren, ook nog van onzen leeftijd, al wat zich onder drooger en vorm vertoont en vertoonen moet, bij voorraad af te keuren, onwillend om zich daarover het genoegen van spotachtige luim te ontzeggen, al is het met miskenning van de regten en het belang der wetenschap zelve. In regt milden zin werd NIJHOFFS onderwijs geregeld en bestuurd. LOBRY voorzag den weetgierigen jongeling met grondige kennis der oude talen. Ik mag die kennis grondig, zelfs wat het Latijn betreft, veel omvattend noemen. Immers LOBRY had zich voorgesteld zijn leerling bekend te maken met de beginselen van wijsbegeerte, en wel bij voorkeur met datgene, waarin, naar de methode van HENNERT, den onverbiddelijken verachter

van de Wolfiaansche ontologie, het voornaam zoo niet het eenig deel van het onderwijs in de wijsbegeerte behoorde te bestaan, de logica! Zulk onderwijs verbond LOBRY aan de lezing van eene handleiding, die bij den veertienjarigen jongeling, zeldzame, op zulken vroegen leeftijd reeds verkregen, gemeenzaamheid met de taal der geleerden moet doen veronderstellen: ik bedoel de *Initia doctrinae solidioris* van den, bij philologen even als bij godgeleerden, zeldzaam genoeg, evenzeer hooggeschatten J. AUG. ERNESTI. Dat het gebruik van dit meer nuttig, dan gewoonlijk voor eerstbeginnenden aangenaam, geschrift bij den ijverigen leerling zeer gunstigen indruk tot in lateren leeftijd overliet, blijkt uit de bij NIJHOFF gebleven gewoonte, om de *Initia* als onmisbaar vademecum aan te prijzen en zelf bij voorkomende gelegenheid als leermiddel aan te wenden. Overigens bragt tijdelijk verblijf te Gorinchem en te Leeuwardem hem in aangename betrekking tot twee mannen, beide van hem zeer verschillende in aanleg en levensrigting, doch wier omgang voor NIJHOFFS geestontwikkeling waarde had, Mr. A. BOXMAN en W. H. SURINGAR.

Het bestendig rondstaren binnen eenzelvigen, min of meer beperkten, gezichtseinder moge voor de oefening van onze zintuigen minder zijn aan te bevelen, toch ons allen blijft het eigen, gaarne bij de voorwerpen te verwijlen, waaruit onze vroegste werkzaamheid haren oorsprong nam. Er ligt een onweerstaanbaar behagen in de poging om de dáár verkregen indrukken nogmaals op te vangen. Het is, alsof met den lust ook het vermogen om zich daarin met meer vrijheid te bewegen, ons, in weêrwil van het wegvloeyen der jaren, onuitdelgbaar blijft. Bij NIJHOFF, opgevoed in den vreemde, maar door een Geldersman van hart en afkomst, week liefde tot zijn geboortegrond voor geene andere neiging. Al des vurigen jongelings uitzigten streefden tot terugkeer derwaarts. Na volbragten leertijd toog hij aan het voorvaderlijk bedrijf, den boekhandel, en wel met te meer ijver, wijl hij dáár voedsel vond tot voldoening voor reeds vroeg, zoo wij zagen, levendig bij hem opgewekte belangstelling in geschiedkundige studie. En onverwacht, althans vroeger geheel ongedacht, was de rigting, tot welke hij

voor deze studie geroepen werd zich aanvankelijk te bepalen. „Ein Archivaris,” zoo verzekert ergens de bekende geleerde Dresdener bibliothekar F. A. EBERT (*Zur Handschriftenkunde*, Lpzg. 1825). — „non fit sed nascitur.” Van *poëta*, misschien wel van *rex*, immers in vroegere dagen, moge het *quotannis nascitur* met regt ontkend worden. Bedenklijk komt mij de toepassing voor van *non fit* op het vak, waarin NIJHOFFS verdiensten zich eerlang bij uitnemendheid deden kennen. Het *nascitur* schijnt toch weinig te voegen bij werkzaamheid, deels geheel rustende op aansporing van buiten, deels noodzakelijk verbonden aan gelegenheid, die of zeldzaam zich aanbiedt, of zeldzaam terugkeert. Hoe dit ook zij, ingeschapen bij elk onzer is de zucht tot beteugeling van de kracht, die al, wat onder het bereik der zintuigen valt, aan gestadige vormwisseling onderwerpt. Daden, zelfs klanken uit het voorledene, trachten wij aan den stroom der vergetelheid te ontrukken door de herinnering daarvan aan teekenschriften te verbinden, bestemd helaas! om, bij verloop van jaren, door hunne vermenigvuldiging zelve het oogmerk, dat hen samenbragt, schijnbaar te verijdelen: archieven-verzamelingen ontstaan! Doch wie weet het niet? Aan zedelijke drijfveeren, aan wetenschappelijke zorg had hare vroegste opzameling weinig te danken. Belang en heerschzucht, onzinnige naijver, soms de stem van het ontrust geweten, schreven de eerste voorzorgen voor. Staatsbestuur zonder geheimhouding heette lang, naar het oordeel van de meest schrandere staatslieden, volstreekte onmogelijkheid, of onzin. Ook de bij ons facto bestaande veeltallige oligarchien meenden zich aan hare handhaving ten strengste gebonden. Over al de daaruit, in algemeenen zin, ontstaande belemmeringen uit te weiden, is hier de plaats niet. Reeds, om slechts van lateren tijd te gewagen, geven de voorredenen van WAGENAAR, geplaatst vóór zijne *Vaderlandsche geschiedenis* en vóór de *Beschrijving van Amsterdam*, daarvan genoegzaam bescheid. Niet weinig zelfverloochening, geene geringe mate van bedachtzaamheid, volharding en geduld werd er vereischt, vooral nog in de dagen door NIJHOFF beleefd, om de hinderpalen te ontwijken, door onkunde, zoowel als door achteloosheid of hebzucht, vrije archivarische werkzaamheid in den weg gelegd. Ik noem *hebzucht*, en toch

ja! voor vele archieven was zij de reddende engel! De door haar geopende uitzigten hielden de volstreekte vernieling of veronachtzaming van oude bescheiden krachtdadig tegen. Eigenbelang deed tegen slooping aarzelen. Fiskale zorg zag weldra in, dat zij de hulp van wetenschap, van archaeologische kennis inzonderheid, niet verachtend afwijzen kon. Een ijverig ambtenaar, hoofd van het domeinbestuur in Gelderland, zocht naar hulp. Bedolven onder charters, waarin soms het bewijs van belangrijke eigendommen voor ingewijden, — dus niet voor hem te lezen stond, — vond hij in de vrijwillig aangeboden teregtwijzing van den jeugdigen NIJHOFF onverwacht uitkomst. Wederkeerig gaf het dezen geene geringe voldoening, vergeten, verwaarloosde, aloude gedenkteekenen in oogenschouw te nemen, met gewenschte aanleiding tot eigen wetenschappelijke vorming. Overrijk, en voor lange onuitgeput, blijft de archievenmijn van Gelderland. Charterstapelplaatsen uit meer dan vijf eeuwen zijn dáár niet zeldzaam. Aan belangstellende, aan geleerde, onderzoekers heeft het mede dáár, sedert het midden der vorige eeuw, niet ontbroken. In de namen van Mr. G. VAN HASSELT, van H. W. A. VAN SPAEN, van BONDAM en van anderen erkennen wij mannen van diepgaande kennis. Enkelen mogen zelfs buitengewone geleerden heeten: maar de titel, die sommige ten bewijs van hun officieel gezag konden of wilden voeren, dien van *Chartermeeesters* of *Charterbewaarders*, beschrijft ten vollen de strekking van hunne werkzaamheid met de verantwoordelijkheid daaraan verbonden. Bewaren, afzonderen, voor elken weetgierigen indringer ongenaakbaar houden, liever den toevertrouwd schat ten prooi van stof en ongedierte, dus vijanden prijs te geven, dan voor het belangstellend maar nieuwsgierig oog van vrienden open te houden, dat scheen archivarische pligt. Mogt men er toe overgaan om den opgestapelden voorraad te ordenen, dan deinsden velen terug voor den allereersten werktuigelijken arbeid te midden van *rudis et indigesta moles*; — de opruiming, als van hinderlijk huisraad, werd aan ondergeschikten en ongeschikten overgelaten. Zoo gewaagt men onder anderen van notariale hulp in 1810 in Gelderland tot inventarisatie zoogenaamd van 70 à 80 kisten met archieven ingeroepen, en

wel met de uitkomst, dat, naar het oordeel van onzen NIJHOFF, soortgelijke bemoeijing de verwarring vergrootte en voor zijnen ordenenden geest althans nieuwe belemmeringen deed opgaan. Dat ik van den jammerlijken staat, waarin het archiefwezen van Gelderland zich bevond, niet met overdrijving spreek, getuigen de jaarlijksche verslagen, waarin NIJHOFF aan het gewestelijk bestuur den omvang van zijn onderzoek, den gang van zijn daaraan besteden arbeid, en den uitslag zijner bemoeijingen met naauwkeurigheid omschrijft. Uit de inzage van genoemde verslagen, mij op de meest welwillende wijze met goedkeuring van hooger Bestuur toegestaan, rijst onwillekeurig een gevoel van eerbied en van bewondering op over het geduld, de volharding en belangelooze zelfopoffering, waarmede NIJHOFF een arbeid opvatte en voortzette, waarvan de uitkomst, ten koste van hoe veel inspanning ook verkregen, uit zijn aard zelf, tot geen roem naar buiten, tot geen luistervertoon onder de geleerden leiden kon. In 1817 op Koninklijk gezag met het opzigt over het Provinciaal Archief belast, aanvaardde hij met moed de taak, om den opgestapelden verwarden voorraad uit meer dan vijf eeuwen te schiften en tot aanvankelijke orde te brengen. Met de bescheiden, afkomstig uit de Rekenkamer van Gelderland, loopende van den aanvang der 14de eeuw tot 1794, nam zijn onderzoek een aanvang; daaronder behoorden meer dan twee duizend originele perkamenten brieven; ongerekend nog de massa papieren en boeken, afkomstig van de voormalige Gedeputeerden der Nijmeegsche en Zutfensche kwartiers. Met uitzondering van laatstgenoemde bescheiden, die eenigzins afgezonderd waren gebleven, vulde de gansche verzameling al de bovenvertrekken op het oude Hof van Justitie, alles verspreid door elkander zonder eenige de minste orde; „zoodat,” zoo luidt het verslag woordelijk, „onder die massa naauwelijks twee boekdeelen of pakketten, die bij elkander behoorden, nevens elkander werden gevonden, terwijl ook eene verbazende menigte papieren, te voren aan liassen of in pakketten vereenigd, door herhaald overbrengen van het eene vertrek in het ander, losgeraakt, zich met meer andere stukken opeengestapeld bevond; overal zag men de perkamenten brieven tusschen boeken en papieren verstrooid liggen en

de registers van oude kopiën werden niet gezien, daar zij zich," zoo luidt verder het naïef verslag, "onder bergen van rekeningen en andere boeken verschuilden."

Van de perkamenten charters had de hoogleeraar en historio-graphus van Gelderland Mr. P. BONDAM omtrent 722 stuks onderzocht en op een register gebragt, dan reeds in 1821 mogt NIJHOFF een register-overleggen van 1378, daaropvolgende oude oorkonden, door hem onderzocht, doorgelezen met naauwkeurige opgave van den inhoud voorzien; zonder nog te gewagen van den arbeid ten koste gelegd aan de rangschikking van de door elkander liggende verdere massa van registers, verballen, tiendrollen, thinsboeken, heerenguldensboeken en dergelijken, waarvoor het geene geringe moeite gaf, althans vooreerst, groote bruikbare indeelingen uit te denken, geschikt tot voorbereiding van latere algeheele ordelijke rangschikking. Met zulk gunstig gevolg, zette de archivaris zijne onvermoeide pogingen voort, dat hij zich 2 jaren later in staat verklaarde tot aanwijzing van *elke* rekening en hare bescheiden van den aanvang der XIVe tot aan den aanvang der XIXe eeuw! In jaarlijksche Verslagen hoort men hem nimmer over bovenmate vermeerderenden omvang van werkzaamheden klagen, zelfs niet toen ook het gansche archief van het Hof, met dat van de zoogenaamde Bataafsche, later Fransche administratie in Gelderland, hem ten onderzoek werd opgedragen. Telkens vat hij de taak con amore op: alleen lokt de stand van de localen waarin hij zich bewegen moet, hunne bekrompen inrigting en daaruit voortvloeiende bezwaren uitdrukkingen van leedwezen uit over het overgroot tijdverlies, daaruit voor hem geboren; en toch in 1822 heeft hij van 2645 oude charters het alfabetisch register voor den inhoud gereed, daarbij een volledigen Index op het Memoriaal en Resolutieboek der Rekenkamer over omtrent 5 eeuwen! Dat zij, wier oordeel, besloten in administratieven gezigtseinder, de waarde van NIJHOFFS arbeid alleen naar de uitkomsten daaruit voor hen te wachten gewoon was te schatten, hem weinig ondersteuning schonken, zelfs nu en dan zijn wetenschappelijk streven zochten te belemmeren, kan niemand verwonderen. Wel eens ontvalt hem hierover, ofschoon altijd in bescheiden vorm,

uitdrukkingen van leedwezen. Dan mannen als REUVENS, DE JONGE en FALCK droegen niet te vergeefs kennis van NIJHOFFS pogen. Hunne aanmoediging en goede raad faalden niet. FALCK vooral verleende, zooveel mogelijk, door ministeriële beschikkingen den noodigen steun tot wegruiming van enkele opkomende bezwaren.

Het is zoo: voortgezette werktuigelijke arbeid, — en voorzeker dergelijke drukt thans, sedert verscheiden jaren, op NIJHOFF, — buigt den geest neder, wekt bekrompen voorliefde voor ziellooze bezigheden, en ontrooft meestal geschiktheid tot vrije beweging op andersoortig zuiver letterkundig gebied. Niet alzoo bij NIJHOFF, niet alzoo bij hem de uitwerking van de vlijt, aan het doorploegen van een schijnbaar geheel verdorren grond besteed! Hem is het niet genoeg zich in het belang van Staatsbeheer op een moeievollen arbeid toe te leggen. Hooger zin bestuurt daarbij zijn pogen, de wensch van aan zijne nasporingen vruchten te verbinden voor uitbreiding van geschied-, geslacht- en oudheidkundige kennis. Op het voetspoor vooral van twee beroemde voorgangers, P. BONDAM en W. A. vrijheer VAN SPAEN, verlangt hij den opgedolven charter-voorraad te doen strekken tot opheldering van *Geldersche* geschiedenis en oudheden. In dat voornemen van 's Koningswege in 1826 aangemoedigd met uitzicht op onontbeerlijke ondersteuning uit 's Rijks middelen, besluit hij tot de uitgave van het werk, waaraan hij van nu af aan tot aan zijn overlijden al zijne krachten, al den aan ambts- en andere bezigheden ontwoekerden tijd met onverflaauwden ijver toewijdt. Dit werk, oorspronkelijk bestemd tot aanvulling van hetgeen door BONDAM en VAN SPAEN was aangevangen, draagt het vervolg voor van de geschiedenis van Gelderland na 1286 op ruimer schaal, pragmatisch en met meer inachtneming dan bij zijne voorgangers van de tegenwoordige eischen der wetenschap. In zeven kwartodeelen verscheen de vrucht van zijn nuttig streven. Onder de verkregen uitkomsten mogen vele inderdaad geheel nieuw heeten. De geschiedenis van Gelderland, zoo als zij uit tot dusver onbekend gebleven, of door NIJHOFF voor het eerst opgemerkte oorkonden wordt opgehelderd, met haar verband tot de

staatsomwentelingen van Midden- en West-Europa, verkrijgt eene gansch andere gedaante dan waaronder zij zich vroeger, immers te rekenen tot op 1492, had vertoond. NIJHOFF wijst de plaats aan, die aan Gelderland toekomt in de geschiedenis van het regtswezen, van de regtsbedeeling en van den maatschappelijken vooruitgang op het einde der middeleeuwen. Al de daartoe betrekkelijke oorkonden, voor zoo ver onder schrijvers bereik toegankelijk, worden door hem met navolgenswaardige naauwkeurigheid aan het licht gebragt onder bijvoeging van ophelderende aantekeningen, vrij van allen geleerden praalvertoon, zelfs kort en beknopt, maar getuigende van diepgaande zaakkennis, gepaard aan de meest naauwgezette waarheidsliefde. Bij verderen voortgang van zijn arbeid zag NIJHOFF zich weldra gedrongen, naar andere bronnen om te zien dan waarover het Geldersche archief beschikking gaf, inzonderheid bij Hertog KAREL VAN EGMONDS regering. Niet Gelderland alleen was daarvan het tooneel, maar beurtelings al de omliggende zelfs meer verwijderde gewesten. „Het magtige Huis van Bourgondië, achtereenvolgelijk met MAXIMILIAAN, FILIPS en KAREL aan het hoofd, werd door den Gelderschen vorst, behalve op den bodem van zijn erfdeel, ook in Brabant, in Holland, in het Over- en Neder-Sticht, in Friesland, in Groningen, zelfs op de grenzen van Italië door list verschalkt en met krijgsgeweld bestreden.” Hier lag letterkundige hulp buiten zinnen gewonen gezigtseinder. NIJHOFF liet zich niet afschrikken door de veelheid van nieuwe bronnen, thans noodzakelijk ter inzage, of hem ter raadpleging voorgelegd. Hij had den moed om, wáár het noodig was, den archivarischen kring van zijn geboortegrond te verlaten. Zijn eigen ontdekkingen stelt hij niet op den voorgrond. Nu ziet men hem met welgevallen gebruik maken van de nasporingen van anderen; hij ontvangt die dankbaar en bescheiden; en door raadpleging met al de binnen- en buitenlandsche bronnen, die onder zijn bereik vielen, en waaronder wel zeer weinige hem ontsnappen, gelukt het hem van het in vele opzigten raadselachtige beeld van KAREL VAN EGMOND eene afteekening te geven, die veel opheldert, veel in een nieuw licht brengt, en althans voor elk, die zich met

dat merkwaardig tijdvak van omtrent een halve eeuw wil inlaten, NIJHOFFS werk ten allen tijde tot onmisbaren gids zal doen strekken. De afgedrukte deelen van de Gedenkwaardigheden reiken alleen tot 1528. Voor des Hertogs laatste tien levensjaren lag de beschrijving nagenoeg gereed. Doch NIJHOFFS meermaalen geuite voorspelling werd vervuld. Hij mogt de uitgave niet beleven van het besluit, dat gelukkig ook het minst merkwaardige deel van 's Hertogs lotgevallen zou behelzen.

Een rein onopgesmukt beeld van het voorledene te geven dit was des schrijvers hoofddoel: dit mogt hij ten vollen bereiken. Wel zorgde hij in den stijl voor licht en leven; de vorm was echter in zijne schatting bij de gekozen stof geen hoofdzaak. Door de belangrijkheid van geschiedkundige ontdekkingen meer dan door wijze van voordragt zocht hij den lezer te boeijen. In dit doel zag hij zich bij deskundigen niet teleurgesteld, al bleef de bij de uitgave van de eerste deelen toegezegde hulp uit 's Rijks middelen bij de laatste deelen zonder gevolg. Aan bewijzen van goedkeuring van de zijde van enkele buitenlanders, in staat om de verdiensten van het werk te peilen, ontbrak het niet; en toch was de bescheiden geleerde, dien zij betroffen, niet gewoon met die bewijzen te prijken. Ook nu mag ik jegens zijn voorbeeld geen ontrouw plegen.

Archivarische studie was en bleef intuschen in wetenschapelijken, belangeloozen, reeds hierboven omschreven zin, afgescheiden van roemzucht, de hoofdtaak van zijn leven. Nieuwe aanleiding tot gelukkige toepassing van verkregen ervaring verleende hem het onderzoek van het archief, afkomstig van het graafschap Kuilenburg. In vroegere eeuwen, en ook nog in de laatstverloopene, zorgvuldig binnen de dikke muren van den ouden toren eens middeleeuwschen kasteels, achter sloten en grendelen bewaard, was het voor weinigen toegankelijk, en mogt het alleen uiterst zeldzaam eenen geschiedvorscher ten dienste staan. Waarin de waarde, de omvang van het archief heeft bestaan en het veelsoortig moeilijk onderzoek vereischt geweest tot behoorlijke navorsching van het daarin beslotene, is van algemeene bekendheid geworden door het belangrijke verslag tot Inleiding van de Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en

oudheidkunde, bij den aanvang van het eerste deel door NIJHOFF zelve dienaangaande uitgegeven. NIJHOFFS kunde en moeite bragten hier orde en licht aan. Bij het overleggen van den Inventaris mogt hij de verrassende verklaring afleggen, dat, „dank zij de onafgebroken zorg en werkzaamheid van meer dan vijf jaren, de tot dusver schier reddeloos opeengestapelde massa charters en papieren, thans eene wel ingerigte verzameling mogt heeten, gewigtig ter bevordering van gewestelijke en plaatselijke belangen en voor verschillende takken van openbaar beheer, maar vooral van hoogst belangrijke strekking tot opheldering en uitbreiding van vaderlandsche geschied- en oudheidkunde, zoowel over het door gemis van echte gedenkstukken min bekende tijdvak, dat de vestiging van den staat der Vereenigde Nederlanden is voorafgegaan, als gedurende de meest belangwekkende jaren van zijn aanwezen, en den luisterrijksten tijd van zijn bestaan: — „zoodat het in dit opzigt,” zoo durft NIJHOFF verder getuigen, „met uitzondering alleen van het Rijks-Archief, met al de overige in ons rijk aanwezige verzamelingen kan wedijveren.” Dat de uitkomst in zijn verslag omschreven met moeite tot stand was gebragt, dat NIJHOFF daarbij veelsoortige tegenwerking ondervonden en over slechts karige geldelijke ondersteuning had mogen beschikken, laat ik liefst onvermeld. Aangenamer was voor mij uit de gewisselde stukken de lezing van 's Konings besluit van 25 April 1835, waarbij den onvermoeiden belangeloozen geleerde, bij het einde van zijn Culenborgschen arbeid, eene gouden medaille werd toegekend. Nog grooter voldoening lag voor zijn gevoel in den regtmatigen invloed door deze en overige meer en meer gebleken archivarische bekwaamheid hem toegekend tot regeling van al wat met dergelijk belang in Gelderland in verband stond. Telkens als er sprake was van archieven, waren aller oogen gevestigd op den man, daarvoor onvergelykelyk als raadsman en gids. Meer en meer werd het gewoonte hem niet bloot als opzigter van de gewestelijke en stedelijke verzameling binnen Arnhem te erkennen, maar in waarheid als algemeenen provincialen archivaris, als den ambtenaar, wien behalve officieel, vooral zedelyk gezag regt gaf inzage te nemen van alle charterverzamelingen, hoe

ook genaamd, afkomstig uit den tijd voorafgaande de vestiging van het koninkrijk der Nederlanden. Gaarne verleende hij hulp en raad waar men die verlangde. Bescheidenheid ging met de meest voorkomende welwillendheid gepaard. Alzoo aan zijne terechtwijzing, aan zijne bedachtzame, maar niettemin telkens volhardende aansporing, had men ook het bevel te danken tot algemeen onderzoek naar al de charters en papieren stapelplaatsen, door Gelderland in gemeentelijke en andere stichtingen verspreid. Door NISHOFFS raadgeving geleid, zag men naar middelen om, om tot eene algeheele wetenschappelijke inventarisatie van de Geldersche gedenkstukken te geraken. Geheel in zijnen geest waren de besluiten van den Gouverneur van Gelderland van 10 November 1847 en van de Provinciale Staten van 7 Julij 1848, waarin oordeelkundige instructiën ten einde Secretarissen en Gecommitteerden in staat te stellen tot regeling van het Archiefwezen in Gelderland, ten voorbeeld voor andere provinciën. Het bevolen veelomvattend onderzoek had juiste kennis ten gevolg van den rijken chartervoorraad, in niet minder dan vijftien stedelijke gemeenten opgetast, zonder nog te gewagen van de thans meer en meer ontsluitende verzamelingen, spruitende uit de bannerheerlijkheden Berg, Culenborg, het collegie tot beneficering van Neder-Rijn en IJssel, uit opgeheven regtbanken, en enkele kloosterstichtingen, zoo als het kapittel St. Walburg te Zutphen met charters uit de XIIIe eeuw, en dat van Bethlehem bij Doesburg met even gedenkwaardige oude chartermonumenten.

Bekend is bij elk staatsbeheer een streven naar centralisatie, verderfelijk, wanneer zij de wilsuïting van het individu verlamt, en in de plaats daarvan de willekeur van enkelen laat gelden. Verzet tegen zulk streven is den Nederlandschen volksgeest eigen. Verwart intusschen hiermede de werking niet van zulke kracht, die beginsel van leven heeten mag, die in navolging van het zonlicht, — men vergeve mij de wat ambitieuse vergelijking, — over het koude, dorre, logge, licht en warmte stort, zonder dwang vatbaarheid voor eigen werkzaamheid weet te schenken, weldadige beweging doet ontluiken. Wie zal zulk streven bedenkelijk wanen? Wie het doodend voor vrijen

zin achten? Zie, dat men reden had om op NIJHOFFS geboortegrond zich te verheugen over de toepassing van zekeren centraliserenden invloed, ten aanzien van de zoo even omschreven aangelegenheid, is niet te loochenen: dat de provinciale archieven-verordeningen, die ik bedoel, wel verre van in te grijpen in de vrijheid der gemeenten, haar welbegrepen belang met dat van de geschiedkundige wetenschap in het algemeen mogten helpen bevorderen, dit schijnt onwedersprekelijk; en dat voorschriften, in dien zelfden verlichten geest beraamd, ook in andere provinciën uitgevaardigd, of mogelijk worden, is, naar ik meen, geen onbescheiden wensch. Hij nadere zijne verwezenlijking ook in het bloeiend gewest, dat ons thans vereenigt!

Zoo even van de uitgave gewagende van *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde* mag het U niet vreemden, dat ik nog een oogenblik daarbij NIJHOFFS verdiensten doe opmerken. Elders zal, naar ik reden heb te veronderstellen, hierover meer uitvoerig worden gehandeld. Mij zij het genoeg in het algemeen te herinneren, dat de bedoelde verzameling, gedurende 26 jaren NIJHOFFS pleegkind, meer geweest is dan een voorraadschuur met wijd openstaande deuren voor al wat zich ter plaatsing aanbod. Integendeel niets verscheen daarin zonder voorafgaande naauwkeurige overweging, nu en dan verbetering zelfs, van de zijde des uitgevers. Voorzeker heeft de daaraan besteede zorg de vaderlandsche historie en letterkunde helpen verrijken met een tal belangrijke bijdragen; en toch in mijne schatting bezitten de *boekbeschouwingen* veelal van de hand des uitgevers daarbij gevoegd, de meest onmiskenbare waarde. Voor eigenlijk gezegde recensien, of kritieken, had NIJHOFF weinig zin. Hem kwam het begeerlijker voor, kennis te maken met den leersamen inhoud eens boekwerks, dan met enkele misstellingen, afwijkingen van gewone taal- en stijlregels, of met gebreken zelfs, die het mogten ontsieren. Hij bewonderde niet de scherpzinnigheid door sommigen in het opsporen, of opvisschen daarvan, aan den dag gelegd. Hij vond meer behagen in het aanwijzen van de wetenschappelijke winst bij nieuw uitgekomen schriften aangeboden. Voor het onbeduidende, voor twist- of partijschriften, waren zijne beschouwingen geslo-

ten. Mij bragten zijne doorwrochte, soms zeer uitvoerige, boek-aankondigingen de keurige voortbrengselen voor den geest uit onze Journalistiek van het einde der XVII^{de} en tot aan het midden der laatst voorgaande eeuw, bestuurd zoo als zij toen bij ons werd, door mannen als LE CLERC, BAYLE, BARBEYRAC, BASNAGE, 's GRAVESANDE en andere geleerden van dien stempel, in zoogenaamde critiques, bestemd tot het geven van een volledig leerzaam overzicht van den inhoud van uitkomende hoofdwerven, met vermindering van tijdroovende wijdloopigheid, en van voor deskundigen nuttelooze, vermoeijende, woordenrijke, algemeene bespiegelingen.

Dat het overigens NIJHOFF niet aan talent ontbrak om, waar het pas gaf, van zijne deelneming met gevoel te doen blijken in veel besproken belangen van den dag, getuigen ten overvloede het opstel in 1848 een en andermaal herdrukt onder den titel: *De vrede in 1648 te Munster gesloten, herdacht in Nederland in 1848* — alsmede menige verhandelingen in tijd- of jaarschriften van zijne hand afkomstig; ook beschrijvingen van de voornaamste lustoorden van Gelderland, getuigende zoowel van de aesthetische als geschiedkundige waarde, welke hij gewoon was aan het gestadig bezoeken daarvan te hechten; men herinnere zich bijv. zijne *Wandelingen rondom Arnhem*, en zijne aangenaam voorgestelde *Beschrijving van het kasteel Roozendaal*.

Roemzucht bestuurde nooit zijne pen. Alleen bij veel besproken onderwerpen van den dag deelde hij gaarne bij wat hij wist. Zoo behelzen zijne Archiefverslagen aan Provinciaal Bestuur nu en dan gewigtige opmerkingen van algemeenen aard, zoo als in dat van 1856 een geschiedkundig overzicht van den aard en het doel der Geldersche gilden, en wel zoo als zij in 3 afdeelingen kenbaar werden, als liefdadige broederschappen, als schuttersvereenigingen, als Ambachtsgilden. In den *Navorscher* treft men lezenswaardige inlichtingen, die men ongaarne dáár der vergetelheid prijs ziet gegeven, beschouwingen, bijv., over oude muntevaluatiën, over den aard en het belang van de geschiedenis der Bataafsche Republiek, te rekenen van 1795 af, enz. enz. Het verkeer van den *Archivar mit der Mitwelt*, zegt de hierboven aangehaalde schrijver, behoort slechts me-

chanisch te zijn. *Organ zwischen Vor- und Nachwelt, lebe er bloss für Vor- und Nachwelt.* Aan dien stelregel was NIJHOFF verre — en terecht — van zich slaafs te onderwerpen. Integendeel er zijn belangen uit de *Mitwelt* te noemen, waarin hij zich met allezijs prijzenswaardigen ijver onbezweken werkzaam toonde. De *Archivar* had bij hem den *mensch* niet geabsorbeerd. In huiselijk geluk, en dit bezat hij in hooge mate, vond hij de meeste voldoening. Zijn bescheiden eerezucht kende geen betere. De meer bijzondere vermelding daarvan als in wetenschappelijken kring min gepast voorbijgaande, blijft er evenwel nog een ander belang in het leven van NIJHOFF over, waaromtrent ik ook *hier* een volstrekt stilzwijgen onvoegzaam zou achten. Ik bedoel zijne betrekking tot den boekhandel. Hoe zeer hij in de behartiging van de daaraan verbonden werkzaamheden eene eer stelde, om getrouw aan het beeld van den nijveren, eerlijken, verlichten Nederlandschen handelaar, zijn beroep dienstbaar te maken aan de verbreiding van echte kennis en zedelijke beschaving, en zelfs ter gunste van de opvoeding der jeugd door eigen opstellen, nuttigen invloed te oefenen, is genoeg bekend. In de behartiging van beroepsbelangen dwong hij van beroepsverwanten nog meer dan hunne achting af: hij deelde in aller algemeene genegenheid en vertrouwen. Lid, later Voorzitter geworden van de Vereeniging van den Boekhandel, toonde hij zijne belangstelling in het doel dat deze zich voorstelt, door aan anderen bedenkingen of aanmerkingen mede te deelen op het ontwerp van wet op het kopieregt, aanmerkingen, die van een echt vrijzinnigen geest getuigen. Immers dien geest verzaakte hij nimmer, ook niet wanneer stoffelijk voordeel daarmede niet geheel vereenigbaar scheen. Zoo verklaarde hij zich tegen de maatregelen der Vereeniging voor omstreeks 29 jaren genomen ten aanzien van het boek van STRAUSS, *Leven van Jezus*; — zoo toonde hij zich geen voorstander van het uitsluitend vertalingsregt. Telkens erkenden de medeleden der Vereeniging in hem den vertegenwoordiger van die echte liberaliteit, die overtuiging eerbiedigt, maar al wat geveinsd is, of onreine bronnen ten beginsel heeft, afweert en verfoeit.

Van zijne toetreding tot onzen Akademischen werkkring had

men reden gunstige uitkomsten te verwachten. Immers bij het ontbonden Koninklijk-Nederlandsch Instituut had het niet ontbroken aan blijken van zijne belangstelling in de werkzaamheden van de Tweede Klasse, tot welke hij sedert 1828 als correspondent en sedert 1847 als lid had behoord. Van NIJHOFF mogt de Klasse in 1849 ontvangen uitvoerige mededeeling omtrent een verloren geacht handschrift, namelijk, des Stadhouders Graaf JAN VAN NASSAU briefwisseling met de magistraten en de gemeenten van Nijmegen, Venlo, Zutphen, Doesburg en andere Geldersche steden betrekkelijk de invoering van den godsdienstvrede, de kerkhervorming, het beleg en de overgaaf van Deventer, en de onderhandelingen met de afgevaardigden van den Westfaalschen kreits, over verdedigingsmiddelen en de schending van grondgebied. Zoo de monographie van een groot man, uitstekend door deugden en bekwaamheden en door uitgebreiden invloed op zijnen leeftijd en opvolgende eeuwen, alleen door dergelijke gedenkstukken in 't licht kan gesteld worden, — zoo het te lang ontbroken had aan volledige bescheiden aangaande de worsteling, die in Gelderland tusschen de overgebleven aanhangers van het Spaansche gezag en de voorstanders der Nederlandsche vrijheid eertijds plaats greep, dan bewees NIJHOFF gewigtige dienst aan de historische wetenschap door het nasporen van deze gedenkstukken, die men verloren waande, en waarvan een gedeelte, door welk toeval is onbekend, jaren lang onder de HSS. van de Groninger Hoogeschool was verscholen gebleven.

Nog later hield NIJHOFF voor dezelfde Klasse een voordragt over de aanleiding en gevolgen der invoering van het *Geldersche Regeringsreglement in 1675 en 1750*, schijnbaar een vrij onbeduidend, maar indedaad een merkwaardig staatsstuk, door NIJHOFF gebruikt om den gewonen, heftigen, onverzoebaren strijd tusschen de partijen van vooruitgang en behoud te doen kennen, een strijd, die, met wederzijdsche verbittering en dikwijls met schandelijke wapenen gevoerd, ten laatsten een einde vindt in de zegepraal van den tijdgeest, maar veelal verkregen ten koste van burgerbloed en met den ondergang van den staat zelve betaald. Te regt mogt NIJHOFF zijn voordragt besluiten

met de allezins gepaste opmerking: *de geschiedenis van het voorledene is de spiegel van den tegenwoordigen tijd!*

Toen datzelfde Instituut ten jare 1847 eene nieuwe Commissie had benoemd tot onderzoek van de charters, berustende in de zoogenaamde IJzeren Kapel der Oude Kerk te Amsterdam, nam NIJHOFF gaarne deel aan hare werkzaamheden. Zeer verplicht acht ik mij jegens het nog overgebleven verdienstelijk lid dier Commissie, Mr. J. VAN LENNEP, voor de herinnering van het belangrijk deel, door NIJHOFF genomen aan den arbeid, waaraan genoemde Commissie onder medewerking van den kundigen Archivaris der stad Amsterdam, P. SCHELTEMA, hare zorgen wijdde. Gewigtig was de hulp, daarbij door NIJHOFF verleend tot het beramen van plan, van bewerking, ontcijfering en chronologische rangschikking der stukken.

Zijne betrekking op de tegenwoordige Akademie stelde hij op prijs, al verhinderden beroepsbezigheden en later verzwakte gezondheidstoestand hem meer gezette bijwoning van de Vergaderingen. Dáár intusschen verleende hij gaarne medewerking en licht, als men het verlangde. Velen onzer herinneren zich het zaakrijk, uitvoerig advies door hem uitgebragt over den te geven omvang aan de ontworpen geschiedenis van den Nederlandschen Waterstaat, alsmede de wetenswaardige bijzonderheden en inlichtingen door hem aangeduid, toen hij een onderzoek uitlokte omtrent inhoud en vorm van een door hem gevonden handschrift, afkomstig van het klooster Bethlehem bij Dostinchem. In het laatst schrijven door den waardigen man, weinige weken vóór zijn overlijden tot mij gerigt, drukt hij gevoel van leedwezen uit over de geringe hoop, die afnemende krachten hem overlaten, om in ons midden te verschijnen, en dáár, zoo hij zegt, „uit het verkeer met vele waardige vrienden in de meest aangename vruchten van onze Akademische bijeenkomsten te deelen” Toen reeds dreigde ligchaamszwakte de nadering van een toestand, waarin hij zou gedwongen worden zijne beroepsbezigheden te staken, inzonderheid het geliefkoosd, maar oog en geest vermoeijend, Archiefwezen, gansch en al, vaarwel te zeggen. Hem wérd nog in de laatste dagen van zijn leven vergund de hand te leggen aan een „Overzicht van de tot he-

den in Nederland gedrukte inventarissen van oude Archieven," een opstel, waarin, zoo als gewoonlijk in alles van zijne hand, vele oordeelkundige opmerkingen over de noodzakelijkheid van behoorlijke, bij ons tot dusver ontbrekende, algemeene regeling van het Archiefwezen; over de grenslijn tusschen Rijks en Provinciaal, oud en nieuw archief; over den zin te hechten aan Art. 103 van de wet tot regeling der Gemeentebesturen, en over het wenschelijke van het bestaan eener officiële betrekking tusschen de tegenwoordige bewaarders van oude oorkonden en den Rijks-Archivaris.

Dit was het laatste opstel uit zijne pen. Den afdruk mogt hij niet beleven. Hij bezweek den 20sten Junij des vorigen jaars, gelukkig, zich bewaard te zien voor de treurigste onder-vinding den ouden dag eigen, het gevoel van, bij het wegzin-ken van vroegere geest- en levenskracht, met toegevendheid be-oordeeld, met geduld aangehoord te worden. Hij ontsliep in dankbaren zin, omringd van betrekkingen, wier lust en vreugde hij geweest was, die niets dan liefde van hem ondervonden had-den. De ware *Nachwelt* trad hij vertrouwend te gemoet. *Vor und Mitwelt*, om nogmaals de woorden van EBERT te gebrui-ken, hadden niets dat hem verontrustte!